FRI-2G.405-1-LL-02

THE LANGUAGE OF ONE LETTER OF NIKOLA MIKHAYLOVSKY TO STOYAN ROBOVSKY[2]

Ivo Bratanov, 1st class teacher, PhD
"Hristo Botev" Secondary School – Ruse
Tel.: +35982-82-90-32
E-mail: ibratanov@abv.bg

Abstract: *The report is written in connection to the language of a document written by the Bulgarian Revival writer Nikola Mikhaylovsky. The article exposes important graphic, spelling, phonetic and morphological peculiarities of the language of this text. The review shows that Nikola Mikhaylovsky contributes to the approval of a series of phonetic and morphological norms, inherent to the contemporary Bulgarian language.*

Key words: *history of the contemporary Bulgarian literary language; Nikola Mikhaylovsky; graphic, spelling, phonetic and morphological peculiarities; language-spelling model; dialect; literary tradition.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Проучването на езиковите особености, засвидетелствани в документите, писмата и ръкописите на българските възрожденци, има важно значение за историческото изследване на новобългарския книжовен език (съкр. НБКЕ). Запазените ръкописни текстове най-често са автографи, т.е. в тях няма редакторска и/или коректорска намеса. Затова те са особено надежден източник за изясняването на историческия развой на НБКЕ през XVIII – XIX в. Някои от тях вече са били обекти на езиковедски проучвания (библиографски сведения за част от публикациите вж. в Братанов 2016: 10).

Предложеният доклад[3] също така е посветен на изследване на езика на възрожденски ръкопис – едно писмо на Никола Михайловски до Стоян Робовски, което е написано в Цариград на 5 юли 1874 г. Текстът се разполага на 1 страница и съдържа 24 реда с общо 120 думи (519 букви и цифри). Оригиналът се съхранява в БИА към НБКМ – София (Фонд № 44 – Андрей и Стоян Робови, инв. № II А 2871).

От съдържанието на писмото става ясно, че Ст. Робовски се е обърнал към Н. Михайловски с молба за съдействие за цензуриране на книга от Министерството на просвещението. При това Ст. Робовски е изпратил и ръкописа на книгата на Н. Михайловски. Авторът на писмото отговаря, че не може да окаже исканата помощ, защото ръкописът, който е получил, е трябвало да бъде придружен от молба ("арзухалъ") до Министъра на народното просвещение. Освен това Н. Михайловски препоръчва на Ст. Робовски да препише чисто своя ръкопис, да го подшие и едва след това чрез местното началство да го изпрати до Министерството на просвещението.

Ръкописът, подготвен от Ст. Робовски, обаче не е издаден.

В настоящия доклад ще разгледам езиковите особености на писмото на Н. Михайловски до Ст. Робовски. При това ще направя и необходимите съпоставки с „„Грамматика за новобългарскыя езыкъ" (Русе, 1868 г.; съкр. ГНЕ) на Иван Н. Момчилов. Сравняването на езика на писмото с езиковия модел, кодифициран в ГНЕ, има основание във факта, че Иван Н. Момчилов и Никола Михайловски са съосновители на Търновската книжовноезикова школа.

[2] Докладът е представен в секцията „Езикознание, литературознание и изкуствознание" на научната конференция на РУ на 28 октомври 2017 с оригинално заглавие на български език: ЕЗИКЪТ НА ЕДНО ПИСМО НА НИКОЛА МИХАЙЛОВСКИ ДО СТОЯН РОБОВСКИ.

[3] Настоящият доклад е част от по-голямо изследване, посветено на Търновската книжовноезикова школа.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Графични особености.

1.1. Състав на азбуката. Писмото е написано с ръкописния вариант на гражданската азбука[4]. Понеже текстът е относително кратък, той не включва всички букви от азбуката, която Ив. Н. Момчилов кодифицира в ГНЕ: 6 (в него не са употребени буквите *ф* и *θ*).

1.2. Видове букви. Буквите[5], употребени в писмото, могат да бъдат разпределени на няколко групи: според отношението буква – фонема; според начините на функциониране; според отношението на буквите помежду им.

1.2.1. Еднозначните букви служат за означаване само на един звук, например *ѫ* – за [ъ], *х* – за [х] и др.

1.2.2. Многозначните букви служат за означаване на повече звукове, например *ѣ* – за [е] и [’а].

1.2.3. Едни и същи букви се използват за означаване както на твърдите, така и на меките съгласни звукове, например *т* – за [т] и [т’].

1.2.4. Синонимните букви се различават по начертание (вж. напр. *и*, *і* и *ы* за вокала [и]; *ъ*, *ь* и *ѫ* за вокала [ъ]), а също така и по употреба, в зависимост от мястото си в думата (там те се пишат най-често според умерено етимологичния правопис, характерен за Търновската школа).

1.2.5. Съставните букви служат за означаване на групи от звукове, вж. *щ* за [шт].

1.2.6. Буквата *ъ* няма фонетична стойност в абсолютното краесловие.

1.3. Съчетаемост на буквите. Буквата *ч* се съчетава с *а*, вж. *началство.* Това правописно правило е кодифицирано в ГНЕ: 141. Съчетаемостта на буквите *ж*, *ч* и *ш* с *а* е една от важните разлики между книжовноезиковия модел на Търновската и на Пловдивската школа.

2. Правописни особености.

2.1. Употреба на някои букви.

2.1.1. Употреба на буквите *і*, *и* и *ы*. Синонимните букви *і*, *и* и *ы* се употребяват според умерено етимологичния правопис. Буквата *і* се пише пред буква за гласен звук, пред *я* и пред *й*, напр. *пріехъ*, *пріятель*, *юній*. Буквата *ы* е засвидетелствана само веднъж – във формата за мн.ч. на съществителното име *поща*, в*ж. азъ немамъ време да ходѭ по пощы.* В останалите случаи вокалът [і] се означава с буквата *и*, напр. *Писмото ви*, *книгата ви, рукописа ви*.

2.1.2. Употреба на буквата *ъ*. В разглеждания текст буквата *ъ* се пише в края на думи, завършващи на исторически твърда съгласна, напр. *азъ*. В тези случаи буквата няма фонетична стойност (срв. ГНЕ: 144). Със звукова стойност [ъ] буквата *ъ* се пише в групата -*ър*- (вж. *разбъркана*) и в наречието *тъй*.

2.1.3. Употреба на буквата *ь*. Буквата *ь* означава мекост на предходната съгласна (срв. ГНЕ: 144 – 145), напр. *приятель*. Тя се пише също така в групата -*ьр*- (вж. *подвьрзанъ*; срв. *са исхвьрлятъ* в ГНЕ: 6; *са исхвьрля* в ГНЕ: 19; *пьрвыя* в ГНЕ: 2; *Търново* в ГНЕ: 147). Чрез съчетанието *ьо* се предава звуковата стойност на вокала [ö] след съгласна в името на цариградския квартал Ortaköy, вж. *Црградъ-ортакьой*.

2.1.4. Употреба на буквата *ѣ*. Буквата *ѣ* е засвидетелствана общо 5 пъти в проучвания текст. Тя се пише на мястото на старобълг. ѣ, вж. напр. *трѣбаше* (срв. старобълг. трѣбъ), *нѣкой* (старобълг. нѣк□и), *мѣстното* (срв. старобълг. мѣсто), *просвѣщеніе* (старобълг. просвѣщениѥ), *просвѣщеніето*. Тази употреба на буквата *ѣ* е съобразена с правилата, кодифицирани в ГНЕ: 143 – 144.

[4] Всички цитирани тук примери от възрожденските текстове са курсивирани от автора.

[5] Принципите за класификация на буквите, видовете букви и определенията на групите букви са дадени по Бояджиев 1973. При описанието на буквите е използвана като образец монографията на Р. Цойнска за езика на Йоаким Кърчовски (вж. Цойнска 1979: 33 – 35).

2.1.5. Употреба на буквата ѫ. Буквата ѫ е употребена два пъти в разглеждания текст. Тя се пише на мястото на старобълг. ѫ, вж. *да бѫде* (старобълг. бѫдетъ) и *сѫщо* (срв. старобълг. сѫшт-). Изписването ѝ е съобразено с правилото, кодифицирано в ГНЕ: 141 – 142.

2.1.6. Употреба на буквата ѣѫ. Буквата ѣѫ е засвидетелствана само веднъж в изследвания текст – в окончанието на глагола *да ходѣѫ*.

2.2. Други правописни особености.

2.2.1. Падежни разлики при имената от ж.р. ед.ч., които завършват на гласна. В проучвания текст не се прилага изкуственото правописно правило за разграничаване на именителен и косвен падеж при думите от ж.р. ед.ч., които завършват на гласна; тяхното окончание е *-а* независимо от синтактичната функция на думата. Възприетото правописно правило обхваща и членната морфема *-та*, вж. *Писмото ви отъ 29 юній съ рукописа ви пріехъ отъ пощата. За да са цензорува книгата ви тя трѣбаше да е придружена съ арзухалъ до Министра на народното просвѣщеніе и да бѫде чисто преписана и ошита, а не тъй на листове разбъркана.* Тази правописна особеност е кодифицирана в ГНЕ: 24, 30.

2.2.2. Правопис на представките *из-* и *раз-*. Представките *из-* и *раз-* се пишат фонетично, вж. *да ви го испроводи* и *разбъркана*.

2.2.3. Правопис на членовете. Членът *-а*, с който се членуват думите от м.р. ед.ч. в косвен падеж, се пише слято (примери вж. тук, т. 2.2.1.). В текста не е засвидетелствана употреба на дума от м.р. ед.ч. в именителен падеж.

Членът за ж.р. ед.ч. *-та* се пише слято и се прибавя механично към нечленуваната форма (примери вж. тук, т. 2.2.1.).

Членът за ср.р. ед.ч. *то* се пише слято (примери вж. тук, т. 2.2.1.).

В проучвания текст не са засвидетелствани членувани форми в мн.ч.

2.2.4. Правопис на началната група *вз-*. Началната група *вз-* се пише фонетично, вж. *да земе*. Началната група *вс-* не е засвидетелствана в текста.

2.2.5. Правопис на звучни съгласни в краесловие и на съгласни, които не се чуват при изговор. Тъй като правописът на изследваното писмо е умерено етимологичен, в него не се отразява действителният изговор на шумовите съгласни, намиращи се в слаба позиция по отношение на признака *звучност – беззвучност*, напр. *презъ*. Изписват се и съгласни в средисловие, които при изговор не се чуват, вж. напр. *мѣстното*.

2.2.6. Правопис на компонента *-то*. Компонентът *-то*, с чиято помощ се образува относителното наречие *защото*, се пише слято, вж. *защото*.

2.3. Пренасяне на части от думи на нов ред. При пренасянето на части от думи на нов ред Н. Михайловски в някои случаи следва сричковия принцип, а в други – морфемния. Открити са следните особености: **1.** Части от еднорични думи не се пренасят на нов ред. **2.** Представките не се разделят при пренасяне, вж. *под-вързанъ*. **3.** Една буква за съгласен звук между две букви за гласни се пренася на нов ред (Г-СГ)[6], вж. *листо-ве*, *на-чалство*, *просвѣще-ніето*, *да пи-шете*, *да ви го прово-ди*. По същия начин се пренася и част от дума, която част започва с буквата *щ*, вж. *просвѣ-щеніе*. **4.** Две букви за съгласни между две букви за гласни се разделят (ГС-СГ), вж. *цен-зорува*,

3. Фонетични особености.

3.1. Застъпници на старобългарската малка носовка. В проучваното писмо са документирани два застъпника на старобълг. ѧ – [ъ] и [е]. Континуатът [ъ] е налице във възвратното лично местоимение *се* (старобълг. сѧ), което има облика *са*, вж. *За да са цензорува книгата ви*. Той е кодифициран и в ГНЕ: 42 – 43 (в този случай звуковата стойност на буквата *а* е [ъ], вж. ГНЕ: 42 – 43). В другите форми старобълг. ѧ има застъпник [е], вж. *наредете* (срв. старобълг. рѧдъ), *време* (старобълг. врѣмѧ).

[6] Със съкращенията *Г* и *С* са означени съответно *буква на гласен звук* и *буква на съгласен звук.*

3.2. Застъпници на старобългарската голяма носовка. Старобългарската голяма носовка има два застъпника в разглеждания текст – [ъ] и [у]. Застъпникът [ъ] е открит в думите *да бѫде* и *сѫщо*, а [у] – в съществителното име *рукописа* (срв. старобълг. рѫка), засвидетелствано три пъти в писмото.

3.3. Ятов преглас. Изписването на буквата *ѣ* „прикрива“ действителните застъпници на старобългарската ятова гласна, но няма съмнение, че за езика на Н. Михайловски е характерен двуфонемният полупрегласен изговор на мястото на старобълг. ѣ, който е присъщ на централните балкански говори. Това се подсказва от факта, че в отделни случаи книжовникът пише буквата *е* вместо очакваната *ѣ*: в представката *пре-* (старобълг. прѣ-), в предлога *презъ* (старобълг. прѣзъ) и в съществителното име *време* (старобълг. врѣмѧ), вж. *преписана*, *да го препишете*, *презъ*, *време*.

3.4. Преглас на етимологично *я*. Преглас на етимологичното *я* е открит в звателната форма на антропонима *Стоян*, вж. *Г. Стоене п. А. Робовъ*. Той е характерен и за родния говор на Н. Михайловски (вж. БДА II: 25, 28).

3.5. Редуване [ър] ~ [ръ]. Засвидетелстваните случаи на редуване [ър] ~ [ръ] показват, че тази особеност в езика на разглеждания текст не се различава от положението в съвременния български книжовен език (съкр. СБКЕ), примери вж. тук, т. 2.1.2. и т. 2.1.3.

3.6. Редуване [ъ] ~ [Ø]. Редуването [ъ] ~ [Ø] обхваща и членуваната форма на съществителното име *министър* (пример вж. тук, т. 2.2.1.).

3.7. Палаталност на консонантите в глаголни окончания. Окончанието за 1 л. ед.ч. сегашно време на глаголите от II спрежение е меко (пример вж. тук, т. 2.1.6.).

3.8. Тъмно глаголно окончание в 1 л. ед.ч. сег.вр. Окончанието на глагола *ходя* в 1 л. ед.ч. сег.вр. е тъмно (пример вж. тук, т. 2.1.6.).

3.9. Консонантизация на гласната [е]. В проучваното писмо е документиран случай на консонантизация на гласната [е] в глагола (*да*) *ушия*, вж. *да го ошийте*.

3.10. Диалектен изговор на думи. В изследвания текст са открити отделни примери за изговор, който е диалектен от гледна точка на правоговорната норма на СБКЕ. **1.** Гласната в първата сричка на глагола *нямам* е [è], вж. *азъ немамъ време*. Този изговор се дължи на диалектно влияние – в котелско-еленско-дряновския говор безличният глагол *няма* се употребява в облика *нема* (БДА: 20). **2.** Употребява се диалектният облик на наречието *за туй*. Самият Н. Михайловски обаче не преценява този изговор като диалектен (обликът *затуй* е кодифициран от Ив. Н. Момчилов в ГНЕ: 100).

4. Граматични особености. Граматичната система на разглеждания текст почти напълно съвпада с положението в СБКЕ. Затова тук ще бъдат посочени само разликите между нея и съвременната граматична норма.

4.1. Местоимение. Засвидетелстваните в проучваното писмо местоимения са характерни за централните балкански говори и съвпадат с нормативните днес местоимения. Открити са и отделни разлики между местоименията в разглежданите текстове и в СБКЕ: някои от разликите имат правописен характер (напр. личното местоимение за 1 л. ед.ч. е *азъ*), а други – правописен и фонетичен характер (напр. показателното местоимение *туй*, от което се образува наречието *за туй*). Н. Михайловски употребява пълната дателна форма на личното местоимение *аз* и на въпросителното местоимение *кой*, вж. *а мене сѫщо да пишете кому да предамъ рукописа ви да ви го проводи*.

4.2. Глагол. Глаголната система в проучвания текст не се отличава съществено от положението в СБКЕ, затова тук ще посоча само две нейни особености. **1.** Глаголът *(да) ушия* е образуван с представката *о-*, вж. *ошита*, *да го ошійте като подвьрзанъ*. **2.** Н. Михайловски употребява учтивата форма, която има напълно съвременен характер. Единствената разлика в сравнение с учтивата форма, кодифицирана в СБКЕ, е правописна: авторът пише личното местоимение *вие* с малка буква, вж. *За туй наредете нѣкой вашъ пріятель тука да земе рукописа ви и да ви го испроводи да го препишете на чисто, да го ошійте като подвьрзанъ и презъ мѣстното началство да го проводите до Министерството на просвѣщеніето.*

ИЗВОДИ

Чрез своите ръкописни и печатни текстове, както и с практиката си на учител и общественик, Никола Михайловски става съосновател (заедно с Иван Н. Момчилов) на Търновската книжовноезикова школа. Печатните текстове на Н. Михайловски оказват съществено влияние върху унификационните процеси, протичащи в НБКЕ през втората половина на XIX в. Редица положения, кодифицирани от Търновската школа, се налагат като норми в СБКЕ. Затова Никола Михайловски заслужено може да бъде преценен като един от най-видните строители на НБКЕ през XIX в.

ИЗТОЧНИЦИ

БДА II: Български диалектен атлас. Ч. II – Североизточна България. Съставен под ръководството на Ст. Стойков. С., Издателство на БАН, 1966.

Грамматика за новобългарскыя езыкъ отъ *Ив. Н. Момчилова*. Първо изданіе. РУСЧУКЪ, въ печатницата на Дунавската область, 1868, 160 с. (съкр. ГНЕ).

Писмо на Никола Михайловски до Стоян Робовски от 5 юли 1874 г. Оригинал, ръкопис. – БИА към НБКМ – София (Фонд № 44 – Андрей и Стоян Робови, инв. № II А 2871).

REFERENCES

Boyadzhiev, T. (1973). Balgarskata grafichna sistema. *Balgarski ezik i literatura, god. XVI, kn. 4; yuli-avgust 1973 g., s. 16 – 22* (***Оригинално заглавие:*** *Бояджиев 1973: Бояджиев, Т. Българската графична система. – В: сп. „Български език и литература“, год. XVI, кн. 4; юли-август 1973 г., с. 16 – 22).*

Bratanov, I. (2016). Ezikat na rakopisi na Ivan Momchilov (Grafichni i pravopisni osobenosti). *Nauchni trudove na RU “Angel Kanchev”, t. 55, ser. 6.3 – Ezikoznanie. Ruse, 2016, s. 10 – 14* (***Оригинално заглавие:*** *Братанов, И. 2016., Езикът на ръкописи на Иван Момчилов (Графични и правописни особености). – Научни трудове на РУ „Ангел Кънчев“, т. 55, серия 6.3. – Езикознание. Русе, 2016, с. 10 – 14).*

Tsoynska, R. (1979). Ezikat na Yoakim Karchovski. Sofia: Izdatelstvo na BAN (***Оригинално заглавие:*** *Цойнска, Р. 1979. Езикът на Йоаким Кърчовски. С., Издателство на БАН, 1979).*